

POSUDEK HABILITAČNÍ PRÁCE

Autorka: PhDr. Jana Marie Tušková, Ph.D.

Název: Deklinační systém femininních oikonym v češtině. Synchronní pohled na základě Českého národního korpusu.

Autorka se v předložené práci pustila do konkrétního výzkumu oblasti, kterou naši znalci vlastních jmen (především R. Šrámek a M. Harvalík) zatím teoreticky projektují: do sféry tzv. onomastické gramatiky. Téma je tedy rozhodně přínosné a v kontextu současného bádání aktuální. Vybrala si samozřejmě jenom část materiálu, ovšem dosti rozsáhlou a reprezentativní, aby se na ní mohly potvrdit některé dosud obecně konstatované zákonitosti. Navazuje tak na své delší a solidně publikované zkoumání české deklinace pomocí jazykových korpusů; teď je zaměřila na česká místní jména ženského rodu, tedy na početnou množinu názvů, ve které se stále projevují důsledky vývojových procesů a jejichž kodifikace se během 20. století nápadně měnila.

Jako východisko popisu deklinace českých místních jmen ženského rodu je v práci uvedena rekapitulace dosavadních výkladů této oblasti ve vybraných mluvnicích češtiny (od Gebauera po současnost). Autorka konstatuje, že tyto mluvnice většinou probírají vlastní jména pouze v rámci skloňování jmen obecných, a i když upozorňují na četné odchylky, nevyčleňují dostatečně propria jako samostatnou skupinu (mj. s. 48). V tomto hodnocení autorka zastává – subjektivněji řečeno – optimistické stanovisko, pokud jde o existenci samostatné onomastické gramatiky. Je to samozřejmě námět k obecnějším otázkám: Jaký je v principu vztah mezi skloňováním obecných a vlastních jmen? Dá se vůbec popsat deklinace proprií jinak než v návaznosti na apelativa? Nedá se u rozdílů mezi koncovkami apelativ a proprií (*A kravaři, kravařů – P Kravaře, Kravař*) uvažovat prostě o posunu skloňovacích prostředků v důsledku vyjádření životnosti x neživotnosti? Při řešení těchto otázek je vhodné si stále ujasňovat postavení vlastních jmen v slovnědruhově soustavě; jedním z vodítek by mohl být výklad prof. Miroslava Komárka, který označuje vlastní jména za „specifický nástavbový slovní druh substantiva“ (*Příspěvky k české morfologii*, 2006, s. 33). Ovšem autorčin přehled specifických rysů deklinace proprií (s. 61n) obsahuje řadu věcných důvodů pro samostatný přístup k vlastním jménům.

Zvolená metoda sběru a vyhodnocení materiálu – pomocí databáze Českého národního korpusu – je samozřejmě adekvátní vzhledem k početnosti zkoumaných jmen i rozmanitosti kontextů jejich užití. Přesto je třeba dbát na fakt, že objektivita popisu určitého jazykového jevu není zaručena pouhým množstvím dokladů ani pouhým výskytem určitých jazykových jednotek v korpusu. Rád bych ocenil, že autorka pracuje s korpusovými údaji rozvážně a dokáže je kriticky hodnotit. Svědčí o tom mj. její tvrzení: „Pokud pocházejí všechny doklady z knihy jednoho autora,

nejsou informací o změnách a tendencích v jazyce, ale pouze informací o určitém autorském stylu“ (s. 56). Tento opatrný přístup k výsledkům vyhledávání v korpusu bych doporučil i v některých dalších případech. Nabízí se např. otázka, zda nestanovit zvláštní typy nebo aspoň podtypy skloňování pro minimálně zastoupená jména, jejichž tvary jsou na periferii morfologického (a také onymického!) systému češtiny. Tak třeba na souhlásku *-a* končí také ženská místní jména *Apolonia*, *Troja*, *Mařa*, na souhlásku *-ě* pak *Koupě*, *Rymaně* (viz Olivův *Retrogradní slovník...*, 1976): že se tato jména malých obcí nedokládají v Českém národním korpusu, to nic nemění na jejich existenci v oikonymii češtiny a na potřebě (byť omezené) jejich náležitěho skloňování, např. v oficiálních písemnostech obecních úřadů. (Tyto texty by také mohly být zdrojem jejich výzkumu.)

Jeden z výsledků práce je stanovení vzorů pro skloňování místních jmen ženského rodu, tedy vzorů speciálních pro vlastní jména a odlišných od vzorů apelativních. Navržené vzory vyhovují různým odlišnostem vlastních jmen od obecných, odlišnostem v jazykovém systému i v komunikaci. Sestavu vzorů pokládám za propracovanou a odůvodněnou a připojil bych jenom několik námětů k úvaze. Domnívám se např., že při výběru vzorových jmen (s. 88) je třeba brát zřetel také na zakončení tvarotvorného základu; na apelativech vidíme, že vzor „pán“ je vhodnější než např. vzor „kos“ (Npl. *páni* signalizuje hláskové alternace). Bylo by vhodné tuto zásadu explicitně zmínit, i když ji autorka de facto splňuje. Dále: V návaznosti na dosavadní mluvnickou tradici autorka řadí víceslovná místní jména k jednoslovnému vzoru. To je logické; přesto bychom viděli jako užitečné zavést některé víceslovné typy, zejména pro úřední názvy *Městečko Trnávka* nebo *Město Albrechtice*, kde jsou možnosti skloňovat buď jednu, nebo obě části, a snad také pro jména s posesivním atributem typu *Karlova Studánka*, kde je silná konkurence lokálních tvarů *do Karlové Studánky*, *v Karlové Studánce* apod.

Připomínky věcné, mj. terminologické:

Autorka řadí vlastní jména území a regionů (tradičně choronyma) mezi anoikonyma (mj. *okres České Budějovice* – s. 90). Postupuje podle třídění R. Šrámků (*Úvod do obecné onomastiky*, 1999, s. 163). Bylo by ovšem možné přihlédnout i k definici v příručce *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky* (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, ročník XIV, 1973, s. 57), kde se choronymum vykládá jako „jméno většího obydlého nebo neobydlého přírodního nebo správního celku“. Diference obou výkladů by se dala jednoduše překonat tím, že by se názvy typu *okres České Budějovice* v práci označily jako choronyma, bez ohledu na rys obydlenosti – neobydlenosti.

Je otázka, v jakém smyslu lze označit jména vzniklá transonymizací (město *Opava* – sportovní klub *FC Opava*) za „homonymní názvy“ (s. 55). Na homonymii vlastních jmen existují různé názory až po tak velkorysé, že např. jméno *Jana* představuje u každé z několika tisíc nositelek

homonymum. Snad se dá problém vidět jednodušeji a uvažovat spíš o užití téhož jména pro různé objekty, případně o tzv. reprodukci pojmenovacího aktu.

K. Svoboda (s. 18 i jinde) – správně J. Svoboda.

„Mluvnice česká /.../ Jana Gebauera byla vydána dvakrát“ (s. 33) – vydání bylo víc, viz *Kapitoly z dějin české jazykové bohemistiky*, 2007, s. 56.

„/.../ u mužského rodu ještě následuje sémantické rozlišení, tj. na maskulina životná a neživotná“ (s. 34) – není toto rozlišení také gramatické?

„/.../ s pomnožnými jmény ženského rodu, jako jsou *Kopaniny*, *Řepy*“ (s. 37) – podle příručky A. Polívkové jsou *Řepy* rodu mužského.

Plurálová oikonyma na *-ice* (*Jaroslavice*) „si udržují v Gpl. nulovou koncovku na rozdíl od většiny domácích apelativ na *-ice*“ (s. 60) – prokázal to korpus?

Snížení frekvence jmen na *-ice* a nárůst počtu jmen na *-ov* doložila pro staročeské období M. Čornejová (*Tvoření nejstarších českých místních jmen*, 2009); tato monografie mohla být v práci zmíněna.

Koncovka Lsg. maskulin *-e/-ě* je podle autorky častější na Moravě (ve *Žďáře*, v *Zábřeze* – s. 63); v místním úzu však existuje i v Čechách (na *Mělníce*, ve *Zbizoze*), ale je otázka, jestli tyto tvary může zachytit korpus.

Mezi pomnožná oikonyma na *-any*, tvořená z apelativ, jsou na s. 69 zahrnuty také odvozeniny z proprií: *Moravany*, *Olomoučany*, *Linhartovy*...

Model pomnožných oikonym s velárami v zakončení (*Zásmuky*, *Potěhy*, *Stachy*) – s. 77 – bych doporučoval sledovat vzájemný vliv jednotlivých pádových tvarů při přechodu těchto jmen k ženskému skloňování: východiskem tohoto procesu mohl být Lpl. na *-ách*, kterým se jména vyhýbala alternaci souhlásky, a další tvary (zejména dativ na *-ám*) mohly být výsledkem analogie.

„/.../ frekvence jednotlivých pádů oikonym je odlišná a odvíjí se od jejich sémantiky“ (s. 82) – ale plyne také z komunikačních situací, ve kterých se často používají výpovědi typu „jedu do XY“ a „bydlím v XY“, což vede k vyšší frekvenci genitivu a lokálu, kterou ostatně autorka potvrdila výzkumem (tabulky na s. 83).

U graficky vyjádřené statistiky transonymizovaných proprií na s. 91–92 by byly vhodné ilustrativní příklady: jak asi vypadají transonymizace místních jmen *Kojetín* nebo *Morkovice*? Jaké druhy proprií to jsou?

Proč se neodsouvá hláska *-e-* v nepřímých pádech jména *Proseč* (G *Proseče*) podobně jako u typu *Budeč* – *Budče* (s. 131)?

„Produktivita typu tvoření oikonym sufixem *-jb* /.../ končí začátkem 14. století“ (s. 138) – toto tvrzení by měl doplnit odkaz na literaturu.

Připomínky k některým formulacím:

„Z tohoto důvodu si uváděné závěry nečiní nárok na kodifikaci“ (s. 8) – lépe „na kodifikační platnost“.

„/.../ gramatických jevů oikonym“ (s. 13) – lépe „gramatických významů oikonym“.

„/.../ vývoj určitého morfologického jevu v českých mluvnicích“ (s. 16) – lépe „...podle českých mluvnic“.

„/.../ morfologické termíny /.../ **variantnost, variantní**“ (s. 18) – lépe „termíny užívané v morfologických popisech“.

„/.../ propriálně pojmenované objekty v rámci objektů téhož druhu individualizovat, tzn. vydělovat propria jako neopakovatelné jednotliviny /.../ odlišovat jednotlivá propria“ (s. 20) – propria, nebo spíš ty pojmenované objekty?

„/.../ kategorií propriálního obsahu“ (s. 58) – lépe „významu“.

Dvojice zkratk Ap. (apelativum) – AT (atribut) a OB (objekt) – OJ (obyvatelské jméno) by bylo vhodné upravit tak, aby se vždy lišila zkratka iniciálová a zkrácenina jednoho slova (viz s. 5).

ZÁVĚR:

Autorka prokázala schopnost shromáždit a vyhodnotit rozsáhlý jazykový materiál tak, aby to mělo význam při širší popis jazyka. Dokázala vhodně vybrat, představit i aplikovat metodu zkoumání. Orientuje se v důležité současné literatuře k tématu. Vyjadřuje se dostatečně srozumitelně v mezích odborného stylu. Uvědomuje si souvislosti probíraných otázek s dalšími oblastmi jazykovědy, což dokládá mj. toto její konstatování: „Zde je termín produktivita užít ve významu diachronním. Ze synchronního pohledu lze mluvit o frekventovanosti těchto oikonym, ne však o jejich produktivitě“ (s. 49). Výsledky její práce považuji za použitelné v dalším onomastickém bádání i při praktické mluvnické kodifikaci. Rád konstatuji, že celá monografie splňuje požadavky kladené na úroveň habilitačních prací v lingvistických oborech.

Doporučuji práci J. M. Tuškové o deklinaci českých místních jmen ženského rodu jako podklad pro udělení habilitace.

Olomouc 1. prosince 2011

Karel Komárek

doc. PhDr. Karel Komárek, Ph.D.,

Filozofická fakulta Univerzity Palackého.